

Zmeny životných činností občanov socialistickej spoločnosti, ich sociálneho rozvoja a osobitne spôsobu života sú dôležitým momentom reprodukčného procesu socialistickej spoločnosti. Komunistická spoločensko-ekonomická formácia dynamizuje priebeh sociálnych procesov už vo svojej socialistickej fáze ako podmienku svojej špecifickej existencie a vnáša tým prvok zmeny do celého kontextu životných prejavov obyvateľstva ako jeho trvalý moment.

Účinky dynamicky sa rozvíjajúcich sociálnych podmienok ľudského života na jeho reprodukciu v súčasnej socialistickej spoločnosti nemožno obmedzovať len na zvyšovanie životného tempa, sociálnu expanziu životných aktivít, alebo rast životnej úrovne. Podstatným aspektom dynamiky rozvoja spoločnosti sa stáva jeho kvalitatívny rozmer, úzko spojený s kreativitou spôsobu života obyvateľstva. Socializmus uvoľňuje životné prejavy pracujúcich z obmedzení kapitalistických mocenských štruktúr a odbúrava hlavné prekážky ich kvalitatívneho rozvoja. Priznanie tejto skutočnosti je skryté aj v kritickom náboji buržoáznych koncepcií „kvality života“ a hnutia sociálnych indikátorov (SIM) dožadujúceho sa „sociálneho blahobytu“ a poukazujúceho na neudržateľnosť kvantitatívnej deformácie prístupu k ľudskému životu v konzumnom spôsobe života a jeho ospravedlňovania v príslušných teóriách súčasného kapitalizmu [Popov 1975 : 342—357].

V najvšeobecnejšom priblížení možno konštatovať, že dynamický rozvoj socialistickej spoločnosti vyžaduje od jej členov opustenie ustrnutých životných postojov a zúžených praktických stereotypov a prechod k všestrannejšiemu dynamickému spôsobu života, v ktorom sa tvorivá zmena životných postojov nechápe ako vybočenie zo životných pravidiel, ale ako prejav ich dynamickej interpretácie, ktorá pravidlá a vzory správania naplňa novým aktuálnym obsahom.

Záťaž, akú pre jednotlivca predstavuje takáto zmena životnej orientácie, nemožno zľahčovať a s problémami jej osobnostných i sociálnych dopadov sa budeme zrejme dlho stretávať počas celého prechodu národného hospodárstva od extenzívnej formy rozšírenej reprodukcie k intenzívnej a rozvinutému socializmu.

Napriek tomu, že dynamický spôsob života naráža na zotrvačnosť životných postojov jednotlivcov a nezriedka aj na ich uvedomelý odpor, je takýto spôsob života nevyhnutným subjektívnym korelátom urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja socialistickej spoločnosti a významným intenzifikačným faktorom ďalšej akcelerácie tvorby spoločenského bohatstva ako zdroja obohacovania ľudského života. Vo vzťahu k jednotlivcovi je dynamizácia jeho života základným predpokladom jeho adaptácie k meniacim sa životným podmienkam v procese vedeckotechnického rozvoja a prestavby národného hospodárstva a podmienkou jeho aktívnej účasti na jeho pokrokovom rozvíjaní i osobnej participácie na prínosoch jeho vyššej efektívnosti [Rutkevič 1980 : 184—199].

Nielen v sociálnych, ale aj v individuálnych súvislostiach predstavuje tak dynamika sociálneho rozvoja a v ňom socialistického spôsobu života význam-

ný problém teórie i praxe nášho súčasného spoločenského života [Suchý 1986 : 9—22].

1. Objektívny charakter a sociálna uvedomelosť socialistického spôsobu života

Problematika rozvoja socialistického spôsobu života a jeho hybných síl dostáva sa dnes do stredobodu pozornosti spoločenských vied a riadiacej praxe hlavne v súvislosti s dynamizujúcim vplyvom vedeckotechnického rozvoja na životný proces človeka, jeho životné aktivity a štruktúry ich vzájomného spájania. Vedeckotechnický rozvoj vyžaduje rýchle a rozsiahle zmeny predovšetkým v pracovnej činnosti ekonomicky aktívnej časti obyvateľstva. Zmeny v obsahu a organizácii práce premietajú sa však anticipačne aj do socializačnej prípravy mladistvých v podobe zmien výchovných, vzdelanostných a kvalifikačných nárokov na ich spoločenské uplatnenie. Podobne zasahujú širšie sociálno-kultúrne dôsledky vedeckotechnického a ekonomického rozvoja aj starnúcich občanov, u ktorých opustenie produktívnych pozícií vedie k aktivizácii ich vzťahov ku sociálnej, demografickej a kultúrnej štruktúre spoločnosti. Tlak na progresívne zmeny v životných prejavoch obyvateľstva nadobúda tak v súčasnej vývinovej etape socialistickej spoločnosti viac-menej všeobecný charakter, aj keď sa nedotýka všetkých sociálnych a vekových skupín obyvateľstva v rovnakej podobe a v rovnakej miere.

Na rozdiel od kapitalizmu, v ktorom sa spoločenský systém i spôsob života obyvateľstva utvárajú v konečnej inštancii živelné ako účinky kontroverzných mocenských vplyvov ekonomického, politického i ideologického donucovania pracujúcich, uplatňujú sa v socializme pri utváraní spôsobu života stále výraznejšie prvky uvedomelosti. Platí to nielen o prístupe jednotlivcov k ich životnému procesu, ale aj o mechanizmoch, sprostredkujúcich funkčnosť vzťahu sociálneho systému a spôsobu života obyvateľstva, ktoré sa v procese rozvoja socialistickej spoločnosti postupne pretvárajú na nástroje cieľavedomého spoločenského riadenia rozvoja socialistického spôsobu života.

Jednota spoločenského systému a spôsobu života nevzniká na pôde socializmu ani samočinne, ani okamžite. Víťazstvom socialistickej revolúcie vznikli bezprostredne len systémové predpoklady pre zásadné zlepšenie životnej situácie pracujúcich mas. Tieto predpoklady využívali však rôzne triedy, vrstvy a skupiny obyvateľstva diferencovane, podľa toho, ako sa zapájali do nového spoločenského systému a jeho reprodukčných procesov. Účasť na premene sociálneho systému spoločnosti, na rozvoji výrobných síl, socialistickej premene výrobných vzťahov a na celkovej prestavbe spoločenského života tvorila u nás rozhodujúce činitele rozchodu sociálnych subjektov so starými životnými zvyklosťami a interiorizácie nových socialistických životných hodnôt a vzorov správania.

Proces socialistickej prevýchovy mas a osvojovania si nového socialistického spôsobu života rozhodne nebol mechanickou aplikáciou vopred vytvorených kultúrnych vzorov socialistického spôsobu života na životnú prax jednotlivcov. Socialistické vzory a normy spoločenského konania odvodené z marxisticko-leninskej teórie sa v procese svojej realizácie dotvárali a dopĺňali v závislosti na konkrétnych podmienkach svojho uplatňovania. Napriek tomu boli ideálne vzory socialistického spôsobu života v prechodnom období vopred dané ako kultúrne hodnoty svojím ideovým pôvodom, postulatívnu povahou a funkciou prekonávať zotrvačnosť starých životných návykov obyvateľstva. O ich vlastnom progresívnom rozvoji možno hovoriť až po ukončení prechodného obdobia, kedy socialistický spôsob života zapustil korene v reálnych procesoch socialistického spoločenského systému a získal v nich praktickú pôdu svojho obsahového i formálneho rozvoja.

Z toho vyplýva, že proces praktického uplatňovania socialistického spôsobu života, jeho šírenie a prevládnutie v celospoločenskom meradle nemožno zamieňať — ako sa s tým niekedy stretávame — s procesom jeho rozvoja ako novej svojbytnnej štruktúry životných postojov, foriem a činností.

Prevaha subjektívnej formatívnej aktivity štátnych orgánov a spoločenských organizácií v období prebojovania socialistických vzorov a foriem spoločenského života vytvára okrem toho aj ďalšiu ilúziu, presvedčenie o subjektívnej povahe rozvoja socialistického spôsobu života ako duchovne kultúrnej štruktúry ľudského života. Ako je známe, kategórie „objektívny“ a „subjektívny“ sú relatívne a ich obsah sa mení podľa povahy ich použitia; nesmie nás pre to prekvapiť, že „spôsob života“, ktorý sa nám v systémových súvislostiach so spoločenským celkom javí ako jeho subjektívny moment, javí sa v dynamických súvislostiach ako objektívny proces systémovo determinovaných sociálnych zmien, zmien komponentov života a štruktúr ich spájania, do ktorého možno subjektívne zasahovať len v objektívne (podmienkami, vzťahmi a prostriedkami riadenia) danom rozsahu a v miere prehĺbovania sociálnej uvedomelosti spôsobu života, t. j. vedomia jeho systémovej funkcie u jeho nositeľov.

Podobná interpretácia rozvoja socialistického spôsobu života nevylučuje subjektívne riadiace zásahy do jeho rozvoja, ale ukazuje na objektívne predpoklady ich účelnosti a účinnosti.

2. Spoločenské riadenie rozvoja spôsobu života

Nevyhnutnosť riadiť rozvojový proces socialistického spôsobu života vyplýva bezprostredne z uvedomelého charakteru celkového rozvoja socializmu a upevňujúcej sa subjektivity socialistického spoločenského systému.

Socializmus vytvára pre takéto riadenie objektívne predpoklady v existencii mechanizmov plánovitého riadenia a objektívnych výrobných procesov. Na druhej strane si však vzrastajúca komplexnosť sociálneho objektu riadenia vyžaduje kompletizovať tieto mechanizmy sociálnym mechanizmom riadenia nevýrobných procesov ako podmienky zvýšenia účinnosti spoločenského riadenia vcelku.

Zložitosť riadenia v prípade rozvoja socialistického spôsobu života vzrastá primerane štrukturálnej zložitosti objektu riadenia. Motivácia, obsahová konkretizácia a orientácia životných aktivít jednotlivcov vo vzťahu k životnému prostrediu, má uvedomelý charakter, čo neobyčajne komplikuje jeho determináciu štruktúru, a tým aj podmienky jeho regulatívneho usmerňovania zo strany spoločnosti. Rovnako sa komplikujú aj možnosti prognózovania a programovania rozvoja životných aktivít ako bezprostredných východísk ich cieľavedomého riadenia.

Za týchto okolností zákonite vzrastá význam syntetických kategórií popisujúceho rozvoja socialistického spôsobu života a medzi nimi predovšetkým kategória „dynamika“.

3. Modelovanie rozvojovej dynamiky socialistického spôsobu života

V predmarxovskom myslení sa názory na hybné sily rozvoja spôsobu života vyhrotili do sporu supradeterministickej a autodeterministickej koncepcie ľudského života. Každá z týchto koncepcií tematizovala iba isté faktory rozvoja spôsobu života a absolutizovala ich význam.

Marxistická interpretácia hybných síl rozvoja spôsobu života zrušila túto antinómiu prežívajúcu v prístupe buržoázneho sociálneho poznania k rozvoju

spôsobu života tým, že poskytla jeho komplexné dialekticko-materialistické objasnenie. Základné materialistické východiská tohto objasnenia sú konkrétne historické nie iba v tom zmysle, že na každom stupni spoločenského vývinu predpokladajú inú konkrétnu maticu aktuálne pôsobiacich materiálnych podmienok života spoločnosti, ale aj v tom hlbšom zmysle, že sa samotný dynamizmus pôsobiacich síl — ich schopnosť vyvolávať zmeny v spôsobe života — chápe ako moment celkového dialektického samopohybu ľudskej spoločnosti.

Z týchto všeobecných myšlienok vyplývajú pre logické modelovanie dynamiky socialistického spôsobu života niektoré dôležité metodologické závery.

Predovšetkým je zrejmé, že o štruktúre hybných síl rozvoja spôsobu života v socialistickej spoločnosti nemožno uvažovať v analógii s faktormi, vyvolávajúcimi zmeny v spôsobe života rôznych tried a sociálnych skupín v kapitalizme.

Nemenej dôležitý záver však z nich vyplýva aj pre historickosť chápania hybných síl spôsobu života v socialistickej spoločnosti. Socialistický spôsob života je najvyššou historicky dosiahnutou formou spoločenského života a jeho formálnej a obsahovej bohatosti zodpovedá primerane zložitejšia štruktúra činiteľov ovplyvňujúcich jeho rozvoj. Progresívne zmeny, vznikajúce v jeho priebehu, rozvíjajú však nevyhnutne aj podmienky, v ktorých prebieha, a menia teda aj faktory, ktorými podmienky determinujú jeho ďalšie napredovanie. To znamená, že sama reprodukcia hybných síl rozvoja socialistického spôsobu života prebieha ako dynamický proces.

Príčiny, ktoré ovplyvňujú rozvoj socialistického spôsobu života, uplatňujú svoj vplyv iba v rámci komplexu všetkých pôsobiacich príčin. Vzhľadom na to je obťažné určiť aj vo vymedzenom časovom úseku, aké jednotlivé príčiny — ekonomické, politické, demografické, ideologické či vzdelanostné — zohrali úlohu bezprostredného podnetu určitej zmeny v spôsobe života obyvateľstva. Všetky pôsobiace príčiny interagujú vždy pri ktorejkoľvek zmene v spôsobe života aj navzájom, podľa povahy zmeny a okamžitej situácie spoločnosti. Postihnúť mieru podstatnosti, účinnosti a rozsahu pôsobenia jednotlivých príčin možno iba cestou faktorovej analýzy komplexu príčin zmeny a štatistického vyjadrenia jeho výsledkov s iba pravdepodobnostnou hodnotou. Hlavnou prednosťou faktorovej analýzy hybných síl rozvoja socialistického spôsobu života je jej schopnosť zachytiť vysoký počet pôsobiacich príčin, zaznamenať ich vzájomnú interakciu, opísať dynamické rady vyvolaných zmien, vyjasniť ich korelácie a ich záfaže a účelne zhrnúť výsledky analýzy v prehľadnej matici faktorov ovplyvňujúcich rozvoj spôsobu života.

Využitie faktorovej analýzy pri skúmaní dynamiky rozvoja spôsobu života nevyúsťuje však v marxistickej teórii spôsobu života v eklektické závery ako v buržoáznych sociologických teóriách faktorov. Kvalitatívna interpretácia faktorových matic rozvoja socialistického spôsobu života vyúsťuje v nej v dialektický model hybných síl tohto rozvoja, ktorý ich usporadúva podľa podstatnosti, rozsahu a prenikavosti ich vplyvu na zmeny v spôsobe života.

Model dynamiky socialistického spôsobu života vytvára v podstate päť determinálnych súvislostí:

1. determinácia materiálnymi (prírodnými a spoločenskými) podmienkami;
2. jeho usmerňovanie a riadenie nadstavbovými inštitúciami socialistickej spoločnosti;
3. determinácia psychickou štruktúrou sociálnych subjektov, ich potrebami, záujmami, vedením a realizačnými schopnosťami;
4. determinácia duchovnou kultúrou a jej komunikáciou;

5. autodeterminácia spôsobu života ako rozvíjajúcej sa sociálnej a kultúrnej formy životných činností jeho nositeľov.

Analýza hybných síl rozvoja socialistického spôsobu života a ich vzájomných korelácií ukazuje, že rozvoj socialistického spôsobu života neprebieha v jednostrannej závislosti ani na vonkajších, ani na vnútorných faktoroch jeho dynamiky a že teda nemá ani extra-determinatívny, ani autodeterminatívny charakter. Má charakter zložitého dialektického procesu, v ktorom určujúci vplyv na zmeny spôsobu života majú jeho objektívne spoločenské podmienky a predovšetkým spôsob výroby materiálnych statkov a jeho ekonomická štruktúra ako základňa celého života spoločnosti. Zmeny v spôsobe výroby menia v dejinách charakter dialektickej interakcie jednotlivých faktorov rozvoja spôsobu života, ale nerušia určujúcu úlohu ekonomickej organizácie výroby, rozdeľovania, výmeny a spotreby základných — materiálnych prostriedkov ľudského života. Ako ukázal Engels v „Anti-Dühringu“ [Engels 1962 : 293], uvedomelé riadenie spoločnosti mení spôsob, akým sa prejavuje determinatívny vplyv ekonomickej základne na celkový život spoločnosti, táto determinácia prechádza regulatívnym sitom uvedomelého rozhodovania spoločenských orgánov, ale neruší tento vplyv ako taký.

Pochopenie určujúceho vplyvu objektívnych ekonomických podmienok rozvoja spôsobu života umožňuje správne zhodnotiť aj rozsah špecifického vplyvu vnútorných faktorov jeho dynamiky, rôznych komponentov, úrovni, subjektívnych variant životných foriem a ich štruktúr pre celkový rozvoj spôsobu života.

Vnútna dynamika rozvoja socialistického spôsobu života je v každom prípade úzko spätá s psychikou, potrebami, záujmami, aspiráciami a hodnotovými orientáciami jeho nositeľov. Cez ich sociálne vedomie stáva sa aj vedecká reflexia spôsobu života účinným faktorom cieľavedomej regulácie a stimulácie jeho reálneho rozvoja.

4. Prognózovanie rozvoja socialistického spôsobu života

Vedecké poznanie socialistického spôsobu života ako zložky sociálneho rozvoja spoločnosti je základným predpokladom úspešného riadenia životných aktivít občanov socialistickej spoločnosti a rozvoja ich spôsobu života ako všeobecnej sociálnej formy ich zospoločenštenia. Efektívnosť využitia tohto poznania v praxi podstatne súvisí s jeho komplexnosťou. Refaz informačného sprostredkovania praktického riadenia spôsobu života začína u logického modelu socialistického spôsobu života, pokračuje cez systém jeho ukazovateľov, ich kvantifikáciu a premietnutie tejto údajovej základne do dynamiky spôsobu života. Prax sociálneho plánovania si najnovšie vyžiadala jeho prognózovanie ako prieskum časopriestoru smerovania sociálnych procesov spoločenského života.

Vedecký socializmus sa odlíšil od utopistického socializmu vedomou rezignáciou na špekulatívne predpovedanie budúcnosti a na vnucovanie dejinám subjektívnych postulátov, ignorujúcich objektívnu zákonitosť spoločenského vývoja. Preto Lenin roku 1918, na 7. zjazde KS/b/R obozretné zdôrazňoval v diskusii o programe strany, že „...nemôžeme podať charakteristiku socializmu; aký bude socializmus, keď bude mať hotové formy — to nevieme, to nemôžeme povedať... Ešte nie sú vypálené tehly, z ktorých sa bude stavať socializmus. Ďalej nemôžeme nič povedať a treba byť čo možno najopatrnejší a najpresnejší“ [Lenin 1954 : 129—130].

Vybudovaním socialistickej spoločnosti sa však zmenili predpoklady, za ktorých Lenin vzniesol výhrady voči neopodstatnenému a predčasnému vyslo-

vovaniu prognóz. Víťazstvo socializmu položilo pevné základy komunistickej spoločenskej formácie a ich ďalší rozvoj a zdokonaľovanie predstavuje reálny predmet vedecky opodstatnených výhľadov do budúcnosti. Vzrastajúca úloha subjektívneho faktora v etape vedecko-technickej revolúcie prisudzuje v prognostických výhľadoch rozvoja socialistickej spoločnosti spôsobu života ako syntetizujúcej štruktúre životných aktivít obyvateľstva dôležitú úlohu finalizačného prediktora rozvoja sociálneho systému [Súhrnná úvaha 1986 : 149].

Vývin socializmu sústavne rozširuje možnosti uvedomelej kontroly spoločenských podmienok a využívania najrôznejších spoločenských javov a procesov ako prostriedkov uvedomelého sociálneho rozvoja spoločnosti. Je celkom zákonité, že sa predmetom plánovania a riadenia stávajú v prvom rade materiálne spoločenské podmienky života, hlavne spôsob výroby, ktoré majú rozhodujúci význam tak pre uspokojovanie životných potrieb jednotlivcov, ako aj systémových potrieb spoločenského celku.

Cieľavedomé plánovanie a riadenie spoločenskej výroby zvyšuje však hladinu uvedomelosti celého spoločenského života a poskytuje reálnu pôdu pre pretvárajúcu činnosť orgánov riadenia aj vo vzťahu k životným prejavom sociálnych subjektov a procesu ich sociálnej reprodukcie v spôsobe života.

Potreby všestranného rozvoja socialistickej spoločnosti aktivizujú socialistické výrobné vzťahy ako mechanizmy plánovitého riadenia aj sociálnej infraštruktúry spoločenskej výroby. Zásluhou vzrastu cieľavedomosti, efektívnosti a plánovitosti riadenia komplexu sociálno-ekonomického rozvoja mení sa socialistický spôsob výroby čoraz rýchlejšie z podmienky na komplexný prostriedok uvedomelého riadenia socialistického vývinu spoločnosti, ktorý vytvára aj kvalitatívne nové možnosti pre plánovité usmerňovanie rozvoja socialistického spôsobu života obyvateľstva a celého sociálneho rozvoja.

5. Prognostické obrazy spôsobu života v intervale do roku 2010

Intenzifikácia národného hospodárstva a urýchlenie sociálno-ekonomického rozvoja ČSSR bude v časovom intervale prognostického výhľadu dynamizovať rozvoj socialistického spôsobu života v dvoch základných smeroch. Na jednej strane bude ďalej upevňovať homogenitu základných životných činností obyvateľstva a podstatných črt ich vzájomného spájania v spoločnom spôsobe života a prehľbovať ich orientáciu a motiváciu hodnotami, vzormi a normatívmi socialistickej kultúry, ktorá bude zbližovať životné procesy sociálnych makroskupín, tried a vrstiev.

Na druhej strane však práve obsahový rozvoj duchovnej kultúry a jej osvojovanie sociálnym vedomím jednotlivcov bude vnášať do životného procesu ľudí a spôsobu ich života diferenciačné momenty, ktoré sa prejavujú divergenciou reálnych prejavov socialistického spôsobu života mikrosociálnych subjektov, malých sociálnych skupín a jednotlivcov, teda v diferenciačných tendenciách socialistického spôsobu života, v ktorom bude čoraz výraznejšie intervenovať vedomá regulácia života a jej základný prvok — sociálne záujmy ľudskej osobnosti. Vzrast uvedomelosti ľudského života nie je a ani v budúcnosti dlhšie ešte nebude sprostredkovaný iba socialistickými hodnotovými výrazmi týchto záujmov. Život občanov socialistickej spoločnosti sa preto nemusí realizovať vždy ako socialistický spôsob života, ale môže nadobúdať v rozličnom rozsahu deviantné podoby, odkláňajúce sa od noriem socialistickej mravnosti i zákonnosti a pôsobiť v spoločnosti dysfunkčne a dokonca protispoločensky. Prognózy sociálneho rozvoja musia preto zvažovať priaznivú i nepriaznivú variantu priebehu životného procesu obyvateľstva a hľadať včasné preventívne opatrenia na odvrátenie jeho nežiadúceho priebehu.

Diferenciačné tendencie rozvoja socialistického spôsobu života budú však v budúcnosti živene predovšetkým rozptylom individuálnych životných štýlov jednotlivcov ako výrazom vzrastajúcej individualizácie ľudskej osobnosti, rozvinutosti osobnostnej štruktúry a osobnej kultúry jednotlivcov a ich uvedomelých činných prejavov. Rozvinutosť osobnostnej kultúry človeka a sociálneho systému jeho životných vzťahov prináša so sebou nevyhnutne vzrastajúcu variabilitu životných štýlov ľudí nielen u rôznych osôb ale dokonca v správaní toho istého jednotlivca v rôznych sociálnych prostrediach, v pracovnej a sociálnopolitickej oblasti, v rodinnom živote, v oblasti vzdelávania, v recepcii umeleckej kultúry, pri využívaní voľného času a v sociálnom styku s druhými ľuďmi.

Vzrast individualizačných tendencií v životnom procese občanov socialistickej spoločnosti v budúcich rokoch je prirodzeným prejavom formovania a rozvoja socialistického typu osobnosti, jej vyššej vzdelanostnej úrovne a väčšej všeobecnej informovanosti a kultúrnosti. Individualizácia socialistickej osobnosti je zákonitým dôsledkom rozvoja sociálneho systému socialistickej spoločnosti a optimalizácie postavenia jednotlivca v ňom. Variabilita životných štýlov je výrazom úsilia sociálnych subjektov o ich aktívnu seberealizáciu v praktickom živote spoločnosti a o utvrdenie svojej individuálnej identity a osobnej dôstojnosti ako samostatného zodpovedného člena spoločnosti. Pracovne opodstatnená diferenciácia života jednotlivcov je výsledkom ich úspešnej socializácie do systému spoločenského života a formou implementácie princípov kolektivismu v kontexte intenzifikačnej rozvojovej stratégie komunistických strán, ktorá obohacuje obsah a formu kolektivismu z prechodného obdobia a obdobia extenzívneho rozvoja socializmu a dáva mu podobu interiorizovanej hodnotovej pozície a autoregulácie osobností, ktorú upevňuje súlad jej sociálneho konania s pôsobením hospodárskeho a sociálneho mechanizmu praktického života spoločnosti.

Individualizácia osobného života ľudí bude v prognostickom období priamou podmienkou organického rozvoja spoločenského systému a diferenciácie jeho organizačných štruktúr, ktorá je predpokladom rastu sociálno-ekonomickej efektívnosti jeho systémových funkcií. Nevyhnutnosť informačného zabezpečenia rastúcich úloh spoločenského riadenia výpočtovou technikou a mikroelektronizácia riadiaceho procesu by mohla zvýšením jeho výkonnosti napomôcť odbyrokratizovaniu riadiacich štruktúr a ako faktor rozvoja socialistickej demokracie upevniť jednotu týchto štruktúr s ľuďmi. Podväzovať v akomkoľvek smere rozvoj socialistickej individualnosti ľudskej osobnosti v budúcich rokoch záujmami byrokratickej administratívy znamenalo by blokovať v zárodkoch inovačný potenciál vzdelanosti, invenčnosti a tvorivosti ľudskej osobnosti, ktoré budú v prognostickom období rozhodujúcim zdrojom dosiahnutia intenzifikačných cieľov rozvojovej stratégie. V tomto zmysle je individuálna ľudská osobnosť základným sociálnym subjektom skupinových útvarov spoločenského života, tried, vrstiev i spoločenstiev a napokon celej spoločnosti. Nepochopiť tento kľúčový význam socialistickej kvality osobnosti pre realizáciu intenzifikačnej stratégie strany a stavať proti nemu záujmy akýchkoľvek zotrvačných sociálnych štruktúr znamenalo by podstatne ohrozovať a komplikovať rozvoj spoločnosti a budovanie rozvinutého socializmu v závere dvadsiateho storočia.

Prognostické obrazy rozvoja socialistického spôsobu života ako finálny vedomostný výstup jeho prognózovania musia mať, ako ukázali výsledky Empirického výskumu spôsobu života obyvateľstva ČSSR z roku 1982 [Empirický výskum 1982], značné sémantické rozpätie umožňujúce súvislé zobrazenie ži-

votného procesu obyvateľstva na prognostickom horizonte. Analytické údaje získané týmto výskumom a prvé výsledky sociálneho a súhrnného prognózovania ukázali, že je nevyhnutné koncipovať prinajmenej dva variantné obrazy pravdepodobného vývinu spôsobu života:

1. pesimistický a 2. optimistický.

5.1. *Pesimistický scenár rozvoja spôsobu života*

Scenár pesimistického variantu rozvoja spôsobu života vychádza z predpokladu pomalého nedokonale vybilancovaného rozbehu vedeckotechnického rozvoja, nerozhodného váhového prístupu k riešeniu úloh technickej a štruktúrnej prestavby národného hospodárstva v osmdesiatych a na začiatku deväťdesiatych rokov a z komplikovaného priebehu substitučných procesov.

Ak sa nám v tomto období nepodarí vytvoriť predpoklady zásadného obratu v dynamizácii vedeckotechnického a intenzifikácii ekonomického rozvoja, zhorší to podstatne podmienky časovania realizácie cieľov dlhodobého výhľadu rozvoja našej spoločnosti a nadviazania kontaktu s vývinom vo svete.

Odhad týchto predpokladov zahŕňa predovšetkým technickú modernizáciu a štruktúrnú prestavbu výroby základne a výrazné zvýšenie jej ekonomickej efektívnosti, čo v rade prípadov zahŕňa aj úlohy efektívnej distribúcie mnohých vertikálnych a horizontálnych výrobných štruktúr. K týmto predpokladom však patrí aj investičná výstavba modernej civilizačnej infraštruktúry spoločenského života, elektronizácia spoločenského riadenia, rýchlejšie zväčšovanie bytového fondu, budovanie dopravnej siete, energetických kapacít, rozvodov, správnych a verejných budov, spojov, zdravotníckych objektov a technických zariadení ochrany prírodného prostredia.

Nezvládnutie, alebo odsunutie týchto náročných úloh by malo ďalekosiahle negatívne následky pre vstup Československa do zrýchľujúceho sa prúdu rozvojových zmien vo svete.

Aj po obnovení dynamiky rozvoja nášho národného hospodárstva a udržaní dosiahnutej životnej úrovne v sedemdesiatych rokoch je urýchlenie ekonomického rozvoja našej spoločnosti ultimatívnu podmienkou ďalšieho rozvoja a zdokonaľovania spôsobu života našich občanov. Len na jeho základe bude možné výrazne zvýšiť tempo a kvalitu rozvoja životnej úrovne ako komplexnej podmienky obohacovania ľudského života v závere dvadsiateho storočia. Z tejto nerozlučiteľnosti sociálneho a ekonomického rozvoja našej spoločnosti vyplýva, že pri nesplnení ekonomických podmienok strategických zámerov spoločenského rozvoja musíme očakávať posilnenie konzervatívnych postojov a regresívnych tendencií v spôsobe života obyvateľstva. Došlo by k ožiovaniu vlastníckych orientácií v hodnotových štruktúrach jednotlivcov, upevneniu inercie majetkových hľadísk v ich životných perspektívach a k recidívam súkromného obohacovania na pôde domáceho a družstevného pracovného okruhu s privatizačnými dôsledkami pre spoločenskú klímu.

Spolu s tým by sa upevnili spotrebné orientácie v spôsobe života a prehľbovalo by sa ich zúžené chápanie ako materiálnej osobnej spotreby. Stupňovala by sa zárobková motivácia činností domáceho pracovného okruhu, čo by v spoločenskom meradle ďalej zvyšovalo váhu materiálnej spotreby a jej prestížnu profiláciu.

Súbeh týchto skutočností praktického života by vyvolával deformáciu duchovných štruktúr spôsobu života, vytváral by živnú pôdu prežívania a aktivizácie svetonázorových predsudkov a starých morálno-politických názorov, konzervatívnych kultúrnych hodnôt a sociokultúrnych vzorov správania, spoločným menovateľom ktorých je individualizmus, majetkové zhodnocovanie

života a privatizácia osobnosti. Takáto reštaurácia individualistickej mentality by nevyhnutne spomaľovala ďalšie zospoločnenšovanie spôsobu života v procese výstavby rozvinutého socializmu a zauzlovala konflikty medzi uspokojovaním životných potrieb jednotlivcov a požiadavkami socialistickej zákonitosti a mravnosti.

5.2. Optimistický scenár rozvoja spôsobu života

Naproti tomu druhý, optimistický variant prognózy rozvoja spôsobu života do r. 2010 vychádza z predpokladu úspešného dovŕšenia rozhodného obratu v uskutočňovaní vedeckotechnického rozvoja, z rozšírenia frontu rýchleho zavádzania inovačných vedeckotechnických riešení do výroby a zo štrukturálnej prestavby národného hospodárstva v odvetvovej a oblastnej úrovni, ktoré povedú k dynamizácii ekonomického rastu a vyššej tvorbe národného dôchodku. Pri jeho efektívnom využívaní by sa urýchlilo vedeckotechnického a ekonomického rozvoja malo odraziť v sociálnej oblasti vo výraznejšom raste životnej úrovne, v skvalitňovaní jej obsahovej štruktúry z hľadiska požiadaviek všestranného rozvoja osobnosti a vo vzraste jej sociálne motivačnej účinnosti. Obsahovú reštrukturalizáciu životnej úrovne by mala sprevádzať aktivizácia a intenzifikácia socialistickej kultúrnej revolúcie a prehĺbovanie socialistickeho uvedomenia obyvateľstva ako jej bezprostredný účinok. Sprostredkované by sa pozitívne zmeny v duchovnej klíme a spoločenskom vedomí spoločnosti uplatnili ako faktory zdokonaľovania socialistických spoločenských vzťahov v celom komplexe spoločenského systému.

V sociálnom vedomí obyvateľstva by sa dynamizácia vedeckotechnického a ekonomického rozvoja spoločnosti mala odraziť v progresívnej reorientácii hodnotových štruktúr sociálnych subjektov, v evalvácii sociálnych, vzdelanostných, kultúrnych a osobných potrieb vo vedomí jednotlivca, v aktivizácii dialektiky jeho socialistickej socializácie a individualizácie a vo všestrannejšom rozvoji kultúry jeho osobnosti.

V determinácii spôsobu života by potom došlo k ďalšiemu oslabeniu rozbiehavosti osobnej a sociálnej motivácie individuálneho života v súvislosti s prehĺbovaním sociálnej rovnorodosti spoločnosti a skracovaním sociálnych dištancií jednotlivcov. Zlepšovanie materiálnych podmienok ľudského života by urýchlilo prechod hodnotového ladenia životnej orientácie a sociálnych postojov osobnosti z polohy „mať“ do polohy „byť“. V súvislosti so zmenami v sociálno-triednej štruktúre spoločnosti by došlo k zvýšeniu miery identifikácie jednotlivcov so spoločenským celkom a k ústupu individualistických hodnotových štruktúr v prospech kolektivistických. V nadväznosti na to by sa aktivizovali sociálne vzťahy jednotlivcov a mobilizovala ich sociálna aktivita a iniciatíva v prospech realizácie celospoločenských cieľov.

Dynamizácia a intenzifikácia spoločenského života v súvislosti s jeho prechodom na intenzívny typ reprodukčného procesu by intenzifikovala aj životný proces jednotlivcov a generovala zvýšenie jeho rozmanitosti a tempa. To by dalo rozchodu so zotrvačnými životnými stereotypmi a stacionárnymi formami života platnosť masového spoločenského procesu, v ktorom by sa stacionárna forma socialistickeho spôsobu života menila na dynamickú ako dôležitá súčasť kvalitatívnej prestavby spoločenského systému. Dynamický spôsob života predpokladá pružne reagovať na zrýchľujúce sa zmeny životných podmienok, ale súčasne stimulovať ich operatívne rozhodné pretváranie všade tam, kde sa stali prekážkou spoločenského pokroku.

V deväťdesiatych rokoch, kedy naša spoločnosť bude musieť vyriešiť hlavné úlohy prechodu na dráhu intenzívneho rozvoja, sa bude musieť stať súčasťou kultúrnej infraštruktúry systém permanentného vzdelávania a ce-

loživotná sústavná kultivácia osobnosti sa stane hlavnou formou kultúrnych aktivít spôsobu života.

Na pozadí vyššej kultúrnej úrovne obyvateľstva sa presadí dôsledné uplatňovanie princípu pracovnej zásluhovosti. Rozdeľovacie procesy a mzdový systém sa odbremení od nivelizačných i preferenčných záťaží minulosti a vzrastie ich stimulačná schopnosť. Zvýši sa osobná zainteresovanosť na práci a práca sa začne meniť na životnú potrebu človeka a mieru jeho spoločenskej hodnoty a dôstojnosti.

V oblasti spotreby prebehne v súvislosti s progresívnymi zmenami ľudských potrieb a záujmov hlboká kvalitatívna reštrukturalizácia spotreby v proporciách jej osobnej a spoločenskej saturácie, ako aj v jej kvalitatívnych parametroch. Vzrastie význam a uspokojivosť služieb, budú sa preferovať kvalitatívne nároky spotreby pred kvantitatívnymi a uprednostňovať sociálny prínos spoločenskej komunikácie a využívania duchovných a technických kultúrnych hodnôt pred bezprostrednou spotrebou materiálnych statkov.

Uvedené zmeny odstránia rad pretrvávajúcich bariér všestranného rozvoja osobnosti a budú ho výrazne akcentovať ako tvorbu vlastného produktívneho bohatstva spoločnosti.

Vzostup kultúrnej úrovne osobnosti sa odrazí v raste cieľavedomosti prístupu jednotlivcov k ich životnému procesu na individuálnej i spoločenskej úrovni, čo povedie k jeho racionalizácii a zvýšeniu subjektívnej kontroly jeho objektívnych determinácií, čo sa odrazí jednak v prehĺbení osobnej a sociálnej funkčnosti ľudského života, v ďalšej homogenizácii spôsobu života v jeho základných ukazovateľoch, a naopak, v jeho väčšej individualizácii a diferenciacii v rozvojových. Väčšiu diferenciaciu spôsobu života bude sprevádzať rast rozptýlu jeho arbitrárných aspektov a jeho postupná premena na subjektívne volený a uvedomele sprostredkovaný životný štýl osobnosti.

V sociálnych súvislostiach prinesie vývin socialistického spôsobu života rozšírenie spektra sociálnych kontaktov ľudí, rast ich frekvencie a vznik nových neformálnych foriem spoločenského styku s užšou sociálnou blízkosťou jednotlivcov a nižšou mierou sociálnej interferencie a konfliktnosti individuálnych životných snáh a aktivít.

Pri formulácii výstupného prognostického obrazu budúceho spôsobu života sa budú musieť konfrontovať variantné prognostické obrazy spôsobu života nielen navzájom, ale bude nevyhnutné overiť hodnovernosť finálnej prognostickej výpovedi predovšetkým vo vzťahu k ďalšiemu reálnemu priebehu nášho spoločenského vývinu. Výsledný variant bude, prirodzene, môcť iba orientačne vychádzať z danej obsahovej štruktúry spôsobu života a z extrapolácie jeho súčasného stavu. Hoci k časovému horizontu 2000 zaznamenaná zrejme súčasná podoba spôsobu života prevažne len kvantitatívne posuny, dôjde podľa všetkého na ich základe už v prvom desaťročí dvadsiateho prvého storočia k prvým výrazným kvalitatívnym zmenám v jeho terajšej štruktúre hlavne v proporciách a obsahu pracovných a mimopracovných činností, v kvalite životnej úrovne, v hodnotových orientáciách, charaktere osobných životných aktivít a v chápaní a plánovaní životnej perspektívy osobnosti, ktoré posunú mieru všestrannosti jej rozvoja a zmenia tiež sociálne zvýznamnenie jednotlivých vekových pásiem ľudského života.

*

Poslaním prognózovania rozvoja socialistického spôsobu života nie je presná predikcia jeho konkrétnej podoby na zvolených časových horizontoch, ktorú okrem pravdepodobnostného charakteru prognóz spoločenského vývinu vo vše-

obecnosti komplikujú aj špecifické ťažkosti predvídania vývinovej trajektórie psychicky motivovaných a modifikovaných sociálnych javov a javov so zložitým systémovým okolím. Zmyslom prognostickej činnosti vo vzťahu k spôsobu života je odhadnutie základných vývinových tendencií jeho dynamizácie, prognostická aktualizácia podoby jeho hybných síl v sledovanej časovej osi, ako aj stanovenie temp a významových etáp kinetiky rozvoja životného procesu človeka.

Vzhľadom na mnohosť a mnohotvárnosť faktorov ovplyvňujúcich životný proces človeka je v prognózovaní spôsobu života ospravedlniteľná a v istom zmysle aj nevyhnutná prevaha prevízie jeho budúceho vývinu, ktorá dopĺňa a často i nahrádza neúplnosť a výpovednú nedostatočnosť sociálnych indikátorov spôsobu života logickou anticipáciou kvalitatívneho vplyvu civilizačného, ekonomického, politického a kultúrneho kontextu na jeho spoločenský vývin, nad jeho exaktnou predikciou.

Ako každá technologická prognóza, plní aj prognóza socialistického spôsobu života nielen heuristickú poznávaciu funkciu, ale predovšetkým programovú a praktickú funkciu tým, že osvetľuje v dlhodobej perspektíve smery budúceho vývinu spôsobu života, ktorá svojím časovým predstihom pred skutočným vývinom umožňuje spoločenskému riadeniu i jednotlivcom vyjasniť si k nemu svoje stanoviská ako východiská programovej reakcie, nech už akceptačnej a stimulačnej, alebo korekčnej a preventívnej.

Uskutočnenie prognoz nie je teda jediným zmyslom prognostickej činnosti a kritériom jej účelnosti a v prípade varovných prognóz nesleduje pochopiteľne prognózovanie vôbec ich uskutočnenie, ale naopak ich odvrátenie včasnou aktivizáciou korekčných zásahov orgánov spoločenského riadenia.

Produkty prognózovania sú však v každom prípade súčasťou kultúrneho obrazu socialistického spôsobu života, ktoré vstupujú do kanálov kultúrnej komunikácie a stávajú sa ich prostredníctvom konštitutívnymi zložkami spoločenského vedomia a praxe jednotlivcov v spoločenskom celku. Prognózy sa tak stávajú faktormi dynamiky spôsobu života a ako také sa zúčastňujú na uskutočňovaní jeho rôznych vývinových stavov [Suchý 1986].

Prognózovanie spôsobu života v danej súvislosti vyúsťuje do prakticko-technologickej aktívnej prognózy, ktorá mobilizuje aktivitu riadiacich orgánov a pracujúcich na realizáciu socialistických cieľov spoločenského vývinu, a osvedčuje sa ako nepostrádateľná poznávací činnosť, s vysokou efektívnosťou pre urýchlenie praktického rozvoja socialistickej spoločnosti.

Literatura

- Empirický výskum socialistického spôsobu života obyvateľstva ČSSR v etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti.* Záverečné správy II. Výskumné úlohy VÚZÚ č. 261, Bratislava 1982.
- Engels, B.: *Anti-Dühring*. Bratislava, Pravda 1962.
- Lenin, V. I.: *Diskusný príspevok proti Bucharinovmu pozmeňovaciemu návrhu k rezolúcii o programe strany*. Spisy, zv. 27. Bratislava, Pravda 1954.
- Popov, S. I.: „Kvalita života“ a súčasny ideologický boj. *Filozofický časopis* 1975, č. 4.
- Rutkevič, M. N.: *Dialektika i sociologija*. Moskva, Nauka 1980.
- Súhrnná úvaha o vedecko-technickom, ekonomickom a sociálnom rozvoji SSR do roku 2010.* Ekonomický ústav SAV, Kabinet pre súhrnnú prognózu SSR. Bratislava 1986.
- Suchý, J.: *Spôsob a kvalita života*. Sociológia 1983, č. 4.
- Suchý, J.: *Intenzifikácia ekonomiky a dynamizácia spôsobu života*. Sociológia 1986, č. 1.
- Suchý, J.: *Miesto a funkcia sociálnej prognózy v komplexnom spoločenskom prognózovaní*. Sociológia 1986, č. 4.

Й. Сухý: Прогнозирование развития социалистического образа жизни

Прогнозирование развития образа жизни институционализировалось в научно-исследовательской базе социалистических стран в связи с потребностями ускорения их социально-экономического развития. Образ жизни является социальной структурой жизненного процесса населения, связывающей его психические исходные пункты с его действительными проявлениями в сфере общественной практики. Это структура, закреплённая с точки зрения культуры в общественной системе с множеством знаменательных социальных функций в ее расширенном воспроизводстве.

Одной из важнейших функций является способность образа жизни мобилизовать и регулировать социальное поведение людей, превращающая образ жизни в знаменательный фактор предсказания макросоциальных процессов развития социалистического общества. Использование социальных прогнозов как информации о развитии общественного целого, имеющейся в распоряжении в период до разработки плана, предоставляет прогнозу социалистического образа жизни характер технологического прогноза, который должен взвешивать благоприятный и неблагоприятный ход жизненного процесса населения.

В статье поэтому идентифицируются альтернативные прогностические картины возможной динамики образа жизни в ЧССР в прогностическом интервале до 2010г.: пессимистическая и оптимистическая в зависимости от того, как органы общественного управления будут решать комплекс проблемных ситуаций, связанных с переводом чехословацкого народного хозяйства на интенсивный тип расширенного воспроизводства, с перестройкой социальной системы общественной жизни и ее активизацией в стратегии ускорения социально-экономического развития социалистического общества, принятой XVII съездом КПЧ. Прогрессивная сильная социальная политика в этой стратегии является исходным пунктом ускорения общего развития социалистического общества как процесса качественных изменений, вызванных практической активностью трудящихся как творческого социального субъекта, синтетическим выражением которой является именно их образ жизни.

Summary**J. Suchý: Forecasting the Development of the Socialist Way of Life**

The prognostication of the development of the way of life has been institutionalized in the scientific-research basis of socialist countries in connection with the needs of speeding up their socio-economic development. The way of life is a social structure of the population's life process, linking up its psychic starting points with its active manifestations in the sphere of social practice. It is a structure culturally fixed in the social system with a great number of important social functions in its expanded reproduction.

One of the most important capacities of the way of life is that of mobilizing and regulating the social behaviour of people. This helps the way of life to become a significant predictor of macrosocial processes in the development of socialist society. The use of social prognoses as pre-planned information concerning the development of the social whole endows the prognosis of the socialist way of life with the character of technological prognosis which must take into account both the favourable and the unfavourable course of the life process of the population.

This is why the paper identifies alternative prognostic pictures of the possible development of the way of life in Czechoslovakia within the prognostic interval up to 2010: the pessimistic and the optimistic, in dependence on the way in which social-control organs are going to solve the complex of problem situations connected with the transition of Czechoslovak national economy into the intensive type of expanded reproduction, with the reconstruction of the social system of social life and its activation into the strategy of speeding up the socialist society's socio-economic development adopted by the 17th Congress of the Communist Party of Czechoslovakia. In this strategy, a progressive, strong social policy is the starting point of the acceleration of the socialist society's general development as a process of qualitative changes actualized by the practical activity of working people as a creative social subject whose synthetic expression is just their way of life.